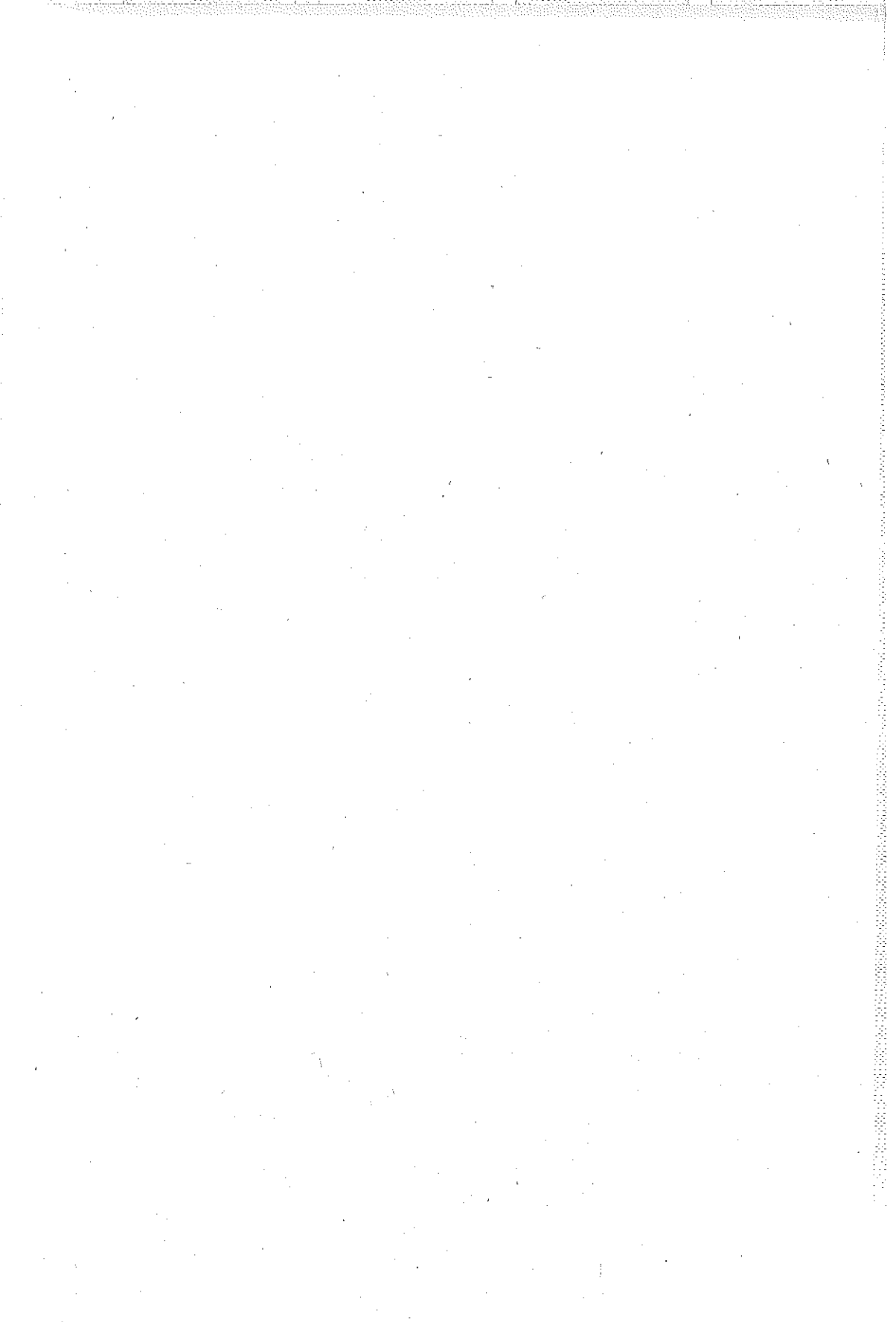

VERGİ TEŞVİK TEDBİRLERİ
VE
YATIRIM İNDİRİMİ İLE İHRACATTA VERGİ
İADESİNİN TÜRKİYE'DE UYGULAMASI

Doç. Dr. Esfender KORKMAZ
(İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi)

BİRİNCİ BÖLÜM:

VERGİ TEŞVİK TEDBİRLERİ

I. GİRİŞ VE KONUNUN SINIRLARI

Kapitalist ekonomilerde, piyasa kendiliğinden kaynakların rasyonel dağılımını sağlamakta yetersiz kalır. Bunun için de devlet kaynak dağılımına müdahale eder. Kaynak dağılımında müdahaleden amaç, gelişmiş ülkelerde büyüme ve istikrarı, gelişmekte olan ülkelerde ise iktisadi ve sosyal gelişmeyi sağlamaktır.

Vergiler de sözünü ettiğimiz müdahale araçlarından biridir. Devlet vergilerle nihaî mal ve hizmetlerin nisbi fiyatlarını veya bazı sektör ve faaliyet kollarının nisbi kârlılığını değiştirerek, kaynakların belirlenen alanlara akmasını sağlamaya çalışır. Mal ve hizmetler üzerindeki nihaî vergi yükü azaltılarak nisbi fiyatları düşürülür, ve talep, elâstikliği ölçüsünde vergisiz mallara kayar. Yine bazı yatırım alanlarının vergi yükü azaltılıp veya bu alanlar tamamen vergi dışı bırakılırsa, nisbi kârlılığı artar ve kaynaklar bu alanlara akar. Ancak bu durumda da üretim faktörlerinin akılcılığı diğer bir belirleyici faktördür.

İşte faaliyet kollarının ve yatırım projelerinin nisbi kârlılığını değiştirmeye yönelik bu vergileme tedbirleri ile, ihracatı artırmaya yönelik vergi tedbirlerine «Vergi Teşvik Tedbirleri» denmektedir.

Esasen, hemen hemen bütün vergilerde birçok muaflik ve istisnalar mevcuttur (1). Bunlar büyük ölçüde koruma ve teşvik amacıyla konulmuştur. Ve kaynak dağılımı dışında da birtakım amaçları vardır. Mesela, küçük çiftçi muaflığı, küçük çiftçiyi koruma ve dolayısıyla gelir dağılımını sağlama amacına yöneliktir. Telif haklarında istisna da teşvik amacını taşımaktadır. Ancak, literatürde vergi teşvik tedbirleri ile anlaşılan ilk aşamada (2) kaynak dağılımını değiştirmeye yönelik yatırımı ve ihracatı teşvik eden vergi tedbirleridir.

Vergi teşvik tedbirleri incelenirken, gerek yarımları ve gerekse ihracatı etkileyen daha birçok faktörün mevcut olduğunu bilmek gerekmektedir. Bunlar, Kamu harcamaları politikası, çeşitli sübvansiyonlar ile kredi ve faiz politikası gibi malî ve iktisadi tedbirlerdir. Mesela faiz oranı düşürülerek yatırımlar ve devalüasyon yapılarak ihracat arttırılabilir. Şüphesiz ki konumuz gereği bu tür tedbirlere yeri geldikçe ve sadece değinilmekle yetinilecektir.

Vergi teşvik tedbirleri çok sayıda ve kompleks bir yapıya sahiptir. Bu tedbirlerden belli başlıları yatırımları teşvik edici vergi tedbirleri ve ihracatı teşvik edici vergi tedbirleri olarak ele alınacaktır.

II. YATIRIMLARI TEŞVİK EDİCİ VERGİ TEDBİRLERİ

Yatırımları teşvik edici vergi tedbirleri ya vergi indirimi veya kolaylıkları şeklindedir. Meselâ Yatırım İndirimi, tam veya kısmî vergi muaflığı, zarar nakli, tarifelerde farklılaştırma, ver-

1) Türk Vergi Sisteminde bu tür koruma ve Teşvik Esasları için bakınız: Bülent Çayık, **Vergi Sistemimizde Koruma ve Teşvik Esasları**, İ. Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Enstitüsü Yayın No: 38, İstanbul, 1968.

2) Teşvik tedbirlerinin gelir dağılımını değiştirme etkisi de olmakla beraber, bu etki ilk aşamadan sonra ortaya çıkar. Meselâ geri bölgelere yatırımı teşvik önce kaynakların bu bölgelere akmasını sağlar, daha sonra ise bu bölgenin gelirinde bir artış yaratır.

gilerin taksitlendirilmesi, veya amortisman metodunu hükümlü lehine değiştirme (hızlandırılmış amortisman), şeklindedir. Bunları **vergi indirimleri, vergi ödemede sağlanan kolaylık ve taksitlendirme ile hızlandırılmış amortisman** şeklinde bir ayırıma tâbi tutabiliriz.

A. VERGİ İNDİRİMLERİ

1. Vergi İndirimlerinin Amacı ve Yatırımlar Üzerindeki Etkisi.

Vergi indirimlerinin bütün yatırımlar için uygulanması, ekonomiye konjonktürel etki yapması amacına yöneliktir. Şayet durgunluk varsa, toplam yatırımlar ve dolayısıyla toplam talep artırılarak, ekonominin bir hamle yapması sağlanmaya çalışılır. Esasen bu tedbir bir teşvik tedbirinden ziyade genel maliye politikası tedbidir.

Vergi indirimleri sadece belirli yatırımlar için uygulanıyorsa, yani selektif nitelikte ise, kaynak dağılımı amacı taşıyor demektir. Dolayısıyla yatırımları yönlendirme ve ekonomide yapısal değişme meydana getirmek için uygulanır. Bu yapısal değişme, sektörlerin nisbi paylarını değiştirme veya iktisadi faaliyet ve yatırımların yöresel dağılımını yeniden sağlama şeklinde ortaya çıkar.

Devletin, yatırımların **bölgesel dağılımına** müdahalesi, bölgesel gelişmişlik farklarını azaltmak, bölgesel istihdamı artırarak iç göç ve şehirlere akımı önlemek amacıyla olabileceği gibi, yatırımların hammadde kaynaklarına yakınlığı gibi iktisadi rasyonellik amacıyla da olabilir.

Bu genel amaçları içerisinde vergi indirimlerinin, yatırımlar üzerindeki etkileri aşağıdaki şekillerde meydana çıkar:

— Vergi indirimlerinin yatırımlar üzerindeki ilk etkisi, yatırımın kârlılığını artırması şeklinde ortaya çıkar. Yatırım kararla-

rını etkileyen faktörler çok çeşitli ve kompleks bir yapıda olmasına rağmen, temel belirleyici faktörün kârlılık olduğu söylenebilir (3). Şu halde teşvik edici vergilemenin de bu amaca yönelik olması, diğer bir ifade ile yatırımların kârlılığını artıracak yapıda olması gerekir.

Vergi indirimleri sermayenin marjinal etkinliğini iki yoldan etkiler: (4)

Kullanılabilir geliri artırır. Diğer bir ifade ile yatırımın kârlılık oranını yükseltir. Diğer taraftan vergi indirimleri yatırımcıya vergi tasarrufu sağlar. Dolayısıyla sağlanan bu net tasarruf kadar yatırımın net maliyetini düşürür.

— Vergi indiriminin yatırımlar üzerindeki diğer bir etkisi ise, yatırımların finansmanını kolaylaştırıcı etkisidir. Özellikle oto-finansmanın gelişmediği işletmelerde yatırımlar borçlanma

3) Yatırım kararlarında kâr maksimizasyonunu savunan yaklaşım neoklasik yaklaşımdır. Buna göre müteşebbislerin davranışlarını belirleyen temel faktör kâr ilkesidir.

Diğer bir yaklaşım ise tüketimi ön plânda tutar. Buna göre, yatırım tüketimin bir fonksiyonudur. Tüketim seviyesinde bir yükselme, hızlandıran prensibinin işlemesi ile sermaye stokunda daha büyük bir artışa yol açar.

Bakınız: Özhan Uluatam, **Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası**, Doçentlik Tezi, Ankara 1969, s., 9-20.

Müesseseci yaklaşım ise, müteşebbisin davranışının pratikte gözlenerek bazı sonuçlar çıkarılabileceğini savunmakta ve kâr motifi dışında yatırım kararını etkileyen faktörleri saymaktadır. Bu yaklaşıma göre beşerî ilişkiler ve psikolojik faktörler, kâr maksimizasyonunu her zaman en önemli ilke olmaktan çıkarır. Meselâ, boş zaman ve eğlenceye olan talep elastikse, işletme sahip ve yöneticileri bu uğurda kâr maksimizasyonundan fedakârlık edebilir. Yine müteşebbis daha az kârlılığı fakat daha çok prestiji olan yatırımları tercih edebilir.

Bakınız: Arif Nemli, **Teşvik Edici Vergi Politikası**, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi, İstanbul, 1969, s., 4-5. Veya, yine müteşebbis dışarda yatırım yapmaktansa, daha az kârlı da olsa kendi işletmesini genişletmeyi tercih edebilir.

4) Pierre Fontaneau, **Miscalité et Investissement**, Presse Universitaires de France, Paris, 1972, s., 20.

ile yapılmaktadır. Diğer yandan gelişmekte olan ülkelerde sermaye piyasası da gelişmemiştir. Dolayısıyla kredi bulmak zordur. Kredi bulunsa bile, ortaya çıkan birçok güçlük, tasarrufların yatırıma dönüşme süresini uzatmaktadır. Vergi indirimleri bu mahzurları kısmen de olsa azaltarak, vergi için ayrılan fonların serbest kalmasını ve hemen yatırıma dönüşmesini sağlamaktadır. (5)

— Yatırımlarda vergi indirimleri sonucu, firmanın borçlanma oranının düşmesi risk alma üzerinde de olumlu etki yapar. Borç/sermaye oranı düşerse, riske girme eğilimi de artar, yatırımların hacmi genişler. (6)

2. Uygulamadaki Vergi İndirimleri.

Vergi indirimleri daha çok gelir ve kurumlar vergisinde yatırım indirimi ve yatırım kredisi şeklinde uygulanmaktadır. Bununla beraber birçok ülkede sermaye mallarının nisbi fiyatlarını düşürmek amacıyla, bu malların ithalinde vergi muafiyeti veya indirimi de uygulanmaktadır. Diğer taraftan aynı amaçla yurtdışında üretilen sermaye mallarının üzerinde dolaylı vergiler varsa bunların muafiyeti veya indirimi cihetine de gidebilir.

a. Yatırım İndirimi.

Yatırım indirimi, yatırım için ayrılan fonların veya bunların belirli bir miktarının vergi matrahından indirilmesini öngören ayırıcı bir vergi tedbiridir. Böylece yeni vergi matrahı, indirimden sonra kalan kısımdır. Yatırım indirimi için ön şart yatırımın tamamlanmış olması ve vergilenebilir bir gelirin ortaya çıkmış olmasıdır. Diğer bir ifade ile işletmenin kâr eden bir işletme durumunda olması gereklidir.

Yatırım indirimi teorik olarak bütün yatırımlar için kabul

5) Gülten ve Haydar Kazgan, «İktisat Politikası Tedbiri Olarak Yatırım İndirimi», İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası, İstanbul, 1962, s., 66-67.

6) Gülten ve Haydar Kazgan, a.g.m., s., 67.

edilebilir. Bu durumda, yatırım oranı da % 100 ise, diğer bir ifade ile yatırılan fonların tümü, vergi matrahından düşülüyorsa geriye sadece yatırılmayan kaynakların vergilendirilmesi kalır ki, bu da genel harcama vergisi demektir. Uygulamada, selektif bir vergi indirim tedbiri olan yatırım indirimi, bu fonksiyonuna uygun olarak, amaçlanan hedefleri ulaşmayı kolaylaştıracak yatırım türleri ve projeler için kullanılmaktadır.

b. Yatırım Kredisini.

Yatırım kredisinden yatırıma ayrılan fonların belirli bir kısmı doğrudan doğruya vergi borcundan düşürmektedir. Oysaki yatırım indiriminde yatırılan fonların belirli bir kısmı veya tamamı vergi matrahından düşülmekte idi. İndirilecek meblağların eşit olduğu durumda, yatırım kredisinin daha avantajlı olduğu görülmektedir. Yatırım kredisinden yararlanmak için yatırım indiriminde olduğu gibi, yatırımın yapılmış ve kâr elde edilmiş olması gerekir.

3. Vergi İndirimlerinin Uygulanma Usulleri:

Yatırımları teşvik tedbiri olarak vergi indirimlerinin uygulanması ile ilgili iki usul gelişmiştir. Bunlar **liste usulü** ve **kriter usulü** (proje esas) dır (7).

Liste usulünde teşvik edilecek yatırımların bir listesi yapılmakta ve vergi indirimi bunlar için uygulanmaktadır. Bu usulün faydası açık olmasıdır. Gerçekten bu usulde, şahsi değer yargıları ve kişisel ilişkilerden kaynaklanacak subjektif değerlendirme söz konusu olamaz. Sadece listedeki yatırımlar desteklenmektedir. Bu usulün sakıncası ise, listedeki yatırımların ve etkinlik dereceleri konusunda yanlışlığa düşme ihtimalinin mevcut olmasıdır.

7) Erhan Işıl, «Teşvik Tedbirleri», **İstanbul Sanayi Odası Dergisi**, Sayı: 89, İstanbul, 1973. s., 5-6.

Proje esasında ise, yatırımın yarattığı katma değer, istihdam üzerindeki etkisi, ihracata etkisi, ithalat ikame etkisi, teknolojisi, yatırım büyüklüğü gibi birtakım kriterler kullanılmaktadır. Ülkeler plân ve gelişme stratejilerine uygun olarak bu kriterlerden bir veya birkaçını seçebilir. Kriter usulünün faydası, dış fayda ve dolayısıyla etkinliği en yüksek projelerin seçilmesine imkân vermesidir. Sakıncası ise yatırımcının ne kadar teşvik alacağını önceden bilmemesi ve bu yüzden proje maliyeti konusunda yanılığa düşebilmesidir. Diğer bir sakıncası ise liste usulünün faydasını teşkil eden subjektif değer yargılarına yer vermesidir.

B. HIZLANDIRILMIŞ AMORTİSMAN

Hızlandırılmış Amortisman metodunun özelliği Yatırım maliyetini, düz amortisman nazaran daha kısa sürede, vergiye tabi gelirden indirmeye imkân vermesidir. Böylece yatırım maliyeti daha kısa süre içerisinde karşılanmaktadır (8). Diğer bir ifade ile yatırım daha kısa sürede itfa edilmektedir.

Hızlandırılmış Amortisman metodunun uygulanması ile, vergi ödemeleri geciktirilmektedir. Bu da yatırım maliyetinin hali hazır değerini düşürmektedir. Şüphesiz ki daha geç yıllarda ödenen vergilerin halihazır değeri daha önceki yıllarda ödenecek olanların halihazır değerinden daha düşük olacaktır. Bu da, faiz haddi ve vergi oranlarının değişmediği durumda yatırım maliyetinin bugünkü değerinin düşmesi demektir. Mesele nin diğer yüzü ise, yatırım gelirlerinin bugünkü değerinin artmasıdır. Her iki durumda da yatırımın marjinal etkinliği artacaktır.

Hızlandırılmış Amortisman usulünün diğer bir yararı işletme içind ekullanılabilir fonlar artırmasıdır. Vergilerin ertelenmesi ile ortaya çıkan bu kullanılabilir fonlar, devletin işletmeye verdiği bir nevi faizsiz kredidir. Bu münasebetle özellik-

8) Arif Nemli, a.g.e. s., 11.

le sermaye ve kredi piyasası gelişmemiş ülkelerde hızlandırılmış amortisman metodu yatırımcı için önemli bir finansman imkânı yaratmaktadır.

III. İHRACATI TEŞVİK EDİCİ VERGİ TEDBİRLERİ

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde sık sık ortaya çıkmakta olan döviz darboğazına sürekli bir çözüm ancak ihracatın artırılması ile getirilebilir (9). Bunun için devlet ya ihracat işlemlerini ve ihracatı kolaylaştırıcı tedbirler alır vey aihraç mallarının, piyasa ekonomisi tarafından oluşturulan üretim maliyetlerini ve uluslararası nisbî fiyatlarını düşürücü tedbirler alır (19). Devletin aldığı bu tedbirlerden idari ve ihracatın finansmanı ile ilgili olanları kamu harcamaları çerçevesine girer. Diğer tarafta ise doğrudan doğruya vergiyle ilgili tedbirler yer almaktadır.

Kamu harcamaları çerçevesi içerisinde, devlet ihracatçıya doğrudan doğruya sübvansiyon verebilir. Bu daha ziyade devletin belirli ürünlerin ihracına verdiği prim şeklinde olmaktadır. Veya devlet, ürün maliyetinin bir kısmını karşılayabilir (11). Ucuz enerji sağlama gibi. Diğer taraftan ihracatta kredi sağlar ve düşük faiz uygular. Böylece finansman kolaylığı sağlar.

Ayrıca devlet sosyal sabit sermaye yatırımlarını plânlarken, ihracatı artırıcı nitelikte olan projelere öncelik verebilir (12).

Ihracatın teşvikinde, vergilerle ilgili tedbirlerin hemen hepsi, ihraç edilecek mal ve hizmetlerin üzerindeki vergi yükünü

9) Sadece bir kısım ülkelerin elverişli gelenek ve tabiat şartlarına sahip olmasından dolayı elde ettikleri turizm geliri v.b. gelirler veri alınmıştır.

10) Maurice Lauré, *Traité de Politique Fiscale* Paris, 1956, s. 205.

11) J. C. Séché, «Les mesures d'encouragement a l'exportation», *Revue de Science Financiere*, tome: LIV, Paris, 1962, s., 336-341.

12) Memduh Yaşa, «Ihracatın Teşvikinde Mali Politikanın Rolü» *İktisadi Meselelerimiz*, İstanbul, 1966, s. 112.

azaltmaya veya kaldırmaya dönüktür. Vergilerle ilgili bu tedbirler bilhassa dolaylı vergilerle ilgilidir. Bununla beraber, bazı ülkelerde ihracatçı kârları üzerinden alınan dolaysız vergilerin yükünü de azaltıcı tedbirler alındığı görülmektedir.

İkracatı teşvik edici vergi tedbirlerinin en önemli olanı ihracatta vergi iadesidir.

A. İHRACATTA VERGİ İADESİ

İhracatta vergi iadesi, teorik olarak, ihraç edilen malların maliyetine girmiş bulunan vergilerin geri verimesidir. Ancak uygulamada bu iade kaba tahminlere göre veya çoğu kere ürünün maliyetine giren vergi miktarıyla ilişki kurulmadan, ihraç edilen malın değerinin belirli bir yüzdesi şeklinde olmaktadır. Ürünlerin maliyetine giren vergiler genellikle muamele vergileridir v e ülkeler itibariyle çok farklı yapı gösterirler. Vergi oranları ile alındıkları iktisadi aşamalar itibariyle, ülkeden ülkeye çok farklı vergi yükü tahmil ederler.

Bazı ülkelerde, söz konusu muamele vergileri dışında, ihraç edilen malın maliyeti içinde daha önce ithalattan gelen vergi ve resimler varsa bunlar da iade edilmektedir. Mesela ihraç edilen mamul malın hammaddesi ithal edilmişse, bunun ithali sırasında gümrükte alınan vergiler iade edilmektedir.

B. İHRACATTA VERGİ MUAFLIK VE İNDİRİMLERİ

Burada ihraç ürünlerini dolaylı ve dolaysız teklif eden vergilerden muaf tutma veya bu vergilerde önemli indirimler yapma sözkonusudur. Esasen ihraç ürünlerine tanınan bu vergi muaflığı, uluslararası rekabeti bozucu varsayımı ile, yine bazı uluslararası anlaşmalarla yasaklanmak istenmiştir. Mesela Roma anlaşmasının 96. maddesine göre, Ortak Pazar ülkeleri ihraç ürünlerini direkt veya indirekt olarak teklif eden dahili vergilerde indirim yapamazlar. Ancak uygulamada buna hiç bir ül-

kenin uymadığı görülmektedir (13). Uygulamada, teşvik amacıyla ihracat çoğu ülkelerde gümrük vergilerinden muaf tutulmaktadır. Yine ihracata dönük sektör ve faaliyet dallarının dolayısıyla nisbi yükü azaltılarak da, ihracat teşvik edilebilmektedir.

Dolaysız vergiler itibariyle de, ihracattan elde edilen gelirlerin gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulması suretiyle ihracatın teşvik edildiği olmuştur (14). İhracattan elde edilen gelirlere uygulanan vergi oranları, nisbi olarak daha düşük tutularak, ihracat gelirlerinin vergi yükünü düşürmek de diğer bir teşvik tedbiri şeklindedir.

13) Meselâ, Fransa'da ihracatı teşvik ve geliştirme amacıyla dolaysız vergilerde dahi bu tür muafıklar uygulanmaktadır. Belçika'da da ihracat malları, mal devri üzerinden alınan vergilerle, imalat üzerinden alınan vergilerden muafıdır. J. C. Séché, a.g.m. s., 318-320.

14) Memduh Yaşa, a.g.m. s., 114.

İKİNCİ BÖLÜM:

YATIRIM İNDİRİMİ VE İHRACATTA VERGİN İADESİNİN TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMASI

I. PLANLI DÖNEMDE UYGULANAN VERGİ TEŞVİK TEDBİRLERİ

Plânlı dönemde, vergi sistemine devlet gelir sağlama yanında, ekonomide kaynakların plân hedeflerine uygun yeniden dağılımı ile kaynakların etkin kullanımını sağlama fonksiyonu da yüklenmiştir. Vergi sistemine bu fonksiyon, plânlı dönemde uygulanan teşvik ve yöneltme politikası çerçevesi içerisinde yüklenmiştir. Plânlı dönemde teşvik ve yönlendirme politikası, esas itibariyle «fiyat mekanizmasının kalkınma gerekleri açısından ortaya çıkan bazı yetersizliklerini telâfi etmeye...» (15). Yönelik olmuştur. Plânlı dönemde teşvik ve yönlendirme politikasını sağlamada öngörülen vergi tedbirleri ve değişiklikleri ile beraber, özellikle özel asarrufları ve yatırımlar teşvik etmek ve yönlendirmek, diğer taraftan gerek özel ve gerekse kamu yatırımlarında etkinliği sağlamak amacıyla «Vergi Teşvik Tedbirleri» getirilmiştir.

Türkiye'de halen uygulamada olan vergi teşvik tedbirleri şunlardır:

15) DPT, 3. Beş Yıllık Kalkınma Plânı, s. 899.

Yatırımları teşvik tedbirleri;

- Yatırım indirimi,
- Bina İnşaat Vergisi İstisnası,
- Gümrük vergi ve resimlerinde muaflik,
- Gümrük vergi ve resimlerinin 5 yıla kadar taksitlendirilmesi,
- Gümrük giriş tarife cetvelinde yer alan eşyanın vergi nisbet ve hadlerinde ve tarife notlarında değişiklik yapılması.

İhracatı teşvik tedbirleri ise,

- İhracatta vergi iadesi,
- İhracatta vergi, resim ve harç istisnası.

Türkiye'de vergi teşvik tedbirlerinden, ilk kez 8.2.1963 tarihinde yatırım indirimi kabul edildi. Daha sonra 27.5.1963'te de, 263 sayılı kanun Bakanlar Kuruluna ihracatta vergi iadesi yetkisi veriyordu. 25.5.1964 yılında da, 474 sayılı gümrük vergisi kanununun 2. maddesiyle, gümrük vergi oranlarında değişiklik yapmaya ve 3. maddesi ile de gümrük vergi ve resimlerinin taksitlendirilmesi konusunda Bakanlar Kuruluna yetki veriliyordu.

Daha sonra, 28.7.1967 tarihinde kabul edilen 933 sayılı kanun, teşvik tedbirlerini birleştirerek tek kanun içinde topladı. Ancak daha sonra bu kanunun en önemli maddeleri 25.10.1969 tarihinde Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edildi.

Plânlı dönemde uygulanmakta olan vergi teşvik tedbirleri içerisinde en önemlileri, yatırım indirimi ve ihracatta vergi iadesi'dir.

A. YATIRIM İNDİRİMİ

1. İlgili hükümler

31.12.1960 tarih ve 193 sayılı gelir vergisi kanununun bazı maddelerini değiştiren ve 19.2.1963 tarih ve 202 sayılı kanun ile, 5422 sayılı kurumlar vergisi kanununu değiştiren 18.2.1963

tarîh ve 199 sayılı kanun, yatırım indirimi müessesesini, düzenlemiştir. Kanunda Yatırım indiriminin, gelir vergisi yükümlülerinden, ticarî ve ziraî kazanç sahiplerine uygulanacağı, kurumlar vergisine tabî şirketlerde de kurum kazançlarına uygulanacağı öngörülmüştür. Ancak kanuna göre, kurumlar vergisine tabî Kamu İktisadi Teşebbüsleri ile dernek, tesis ve vakıflara ait iktisadi işletmelerin yatırım indiriminden faydalanması kabul edilmiştir.

Yine kanunda, yatırım indiriminden faydalanma şartları şöyledir:

— İndirimin uygulanacağı kazançlar bilanço esasına göre tesbit edilmiş olmalıdır.

— Yatırımlar kalkınma plânlarına uygun olmalıdır.

— Yatırımlar, üretimi genişletme, prodüktiviyeti artırma, ihracatı geliştirme, kültür seviyesini yükseltme, bilimsel ve teknik araştırmalar yapma ve çalışma güvenliğini sağlama gibi hedefleri gerçekleştirecek nitelikte olmalıdır.

— Yatırımlar belirli büyüklükte olmalıdır. (Ziraî yatırımlar 50 bin, bölge kalkınması ve özellik arzeden yatırımlar 125 bin ve diğerleri 250 bin liradan az olmamalıdır).

— Yatırım fonları sadece öz sermayeden karşılanmış olmalıdır (16).

Yatırım indirimi oranı ise, ilk kabul edilen şekilde genel olarak yüzde 30, ziraî yatırımlarla bölge kalkınması ile ilgili yatırımlarda yüzde 40 ve geri kalmış bölgeler için ise yüzde 50 olarak tesbit edilmiştir. 1967 yılında 933 sayılı kanun ile, bölgeler ve iktisadi faaliyet sektörlerine göre bu oranların yüzde

16) Buradaki söz sermaye V.U.K. 192. maddesinde belirtilen kaynaklardır.

Bunlar ise:

- Kuruluş anında işletmeye konulmuş olan sermaye,
- Sermaye sonradan yapılmış olan ilâveler,
- Kanunî ve ihtiyari yedekler,
- İşletme bilançosuna göre doğup, henüz dağıtılmamış kârlardır.

80'e kadar çıkarılabileceği esası getirilmiş ise de daha sonra ve önceki bölümde değinildiği gibi yüzde 80'lik tavan anayasa mahkemesi tarafından 933 sayılı kanunun diğer bazı maddeleri ile beraber iptal edilmiştir (17).

2. Yatırım İndirimi Uygulaması

Yatırım indiriminin uygulamaya konulduğu 1963'ten beri gösterdiği gelişme ve uygulanmasından dolayı ortaya çıkan sonuçlar, selektif bir vergi politikası aracı olarak bu tedbir ile gerçekleştirilmek istenen amaçlar açısından değerlendirilebilir. Yatırım indiriminden beklenen temel hedefler şunlardır:

1. Özel sektör yatırımlarının hacmini artırmak.
2. Yatırımların arzu edilen sektörlerle ve üretim kollarına yönelmesini sağlamak.
3. Yatırımların bölgesel dağılımını sağlamak.

a. Yatırım indirimi ve özel sektör yatırım hacmi:

Yatırım indiriminin özel sektör yatırım hacmi üzerindeki net etkisini tesbit edebilmek için, bu yatırımlar üzerindeki diğer faktörlerin etki derecelerini bilmek gerekir. Oysaki, söz konusu yatırımları etkileyen diğer birçok faktörün etkileri çok komplike ve tahmini zor bir meseledir.

Tablo 1'de özel sektör yatırımlarının sabit fiyatlarla seyri gösterilmiştir. Trendin başlangıç yılının plânlı dönemden önce alınması, yatırım indiriminin uygulanması ile, söz konusu trende bir sıçrama olup olmadığını tesbit etmek amacıyla. Ancak, yatırım indiriminin uygulamaya konulduğu ilk yıllarda böyle bir sıçrama olmamıştır. Aksine 1964 ve 1965 yıllarında düşme görülmektedir. Ancak bu ilk yıllar yatırım indiriminden ya-

17) Yatırım indirimini düzenleyen hükümlerin diğer yönleri için bakınız: Mehmet Haskırış, «Gelir ve Kurumlar Vergilerinde Yatırım İndirimi» Maliye Enstitüsü Konferansları, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 231, Onyedinci seri, İstanbul 1968, s., 206-220.

TABLO: I

ÖZEL SEKTÖR YATIRIMLARININ GELİŞME SEYRİ VE TOPLAM YATIRIMLAR İÇİNDEKİ PAYI

Yıllar	Özel Yatırımların seyri	Toplam Yatırımlar İçindeki Payı (%)
1958	100.0	57.2
1959	98.9	54.0
1960	101.0	50.0
1961	106.9	51.2
1962	122.2	54.8
1963	115.9	49.7
1964	+ 108.8	45.3
1965	107.5	43.4
1966	138.8	46.2
1967	143.8	45.0
1968	153.1	42.2
1969	171.8	44.5
1970	212.9	48.6
1971	206.4	49.6
1972	222.2	46.5
1973	296.1	53.1
1974	328.2	52.0
1975	386.5	49.6
1976	430.4	48.5
1977	450.5	45.8

Kaynak: Ek Tablo: I'den hesaplanmıştır.

rarlanan yatırımların da düşük olduğu yıllardır. Tablo II'den de görülebileceği gibi bunun sebebi, yine o yıllarda yatırım indiriminden yararlanmak için başvuran yatırımların az sayıda ol-

18) Yatırım indiriminden fiilen yararlanmak, yatırımın tamamlanmış ve bir kâr elde edilmiş olması ile mümkündür.

masındandır. Yatırım indirimi için başvurma, şimdiki durumda yatırıma başlamadan veya yatırıma başladıktan sonra bir yıl içinde yapılmaktadır (18). Oysaki 1968 yılına gelinceye kadar,

TABLO: II

**1963 - 1970 YILLARI ARASINDA YATIRIM İNDİRİMİNDEN
FAYDALANMAK İÇİN BAŞVURANLAR**

<u>Yıllar</u>	<u>Adet</u>	<u>Yatırım Tutarı (Bin TL.)</u>	<u>Vergi Kaybı</u>
1963	7	21.177	1.018
1964	67	493.346	23.801
1965	62	582.710	8.408
1966	64	1.473.491	27.995
1967	85	611.394	23.732
1968	240	3.989.449	299.428
1969	247	5.034.745	422.082
1970	200	3.466.498	358.749

Kaynak: DPT, 1971 yılı programı, s., 725, tablo: 477. Vergi kaybı: İsmail Türk «Cumhuriyet Döneminde Teşvik Tedbirleri Ve Geleceği», Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri, SBF yayını No: 382, Ankara, 1974, s., 675.

başvurma süresi ile ilgili bir sınırlama yoktu. Daha önceki yıllarda yapılmış yatırımlar için de indirim başvurulabilmekte idi. Buna rağmen, sözkonusu ilk yıllarda yatırım indirimi için başvurular sayısındaki düşüklük yapılmış yatırımların plânın öngördüğü kriterleri taşımasından dolayıdır.

Özel sektör yatırımlarında 1970 - 1975 yılları arasında bir gelişme görülmektedir. Bu yıllarda yatırım indiriminden faydalanan yatırımların hacminde de bir artış görülmektedir. Bu yıllar itibariyle teşvikin faydalı olduğu söylenebilir.

b. Yatırım indirimi ve yatırımların sektörel dağılımı.

Yatırım indirimi vasıtasıyla teşviki öngörülen sektörler ve üretim kolları yıllık promramlarda bir liste halinde verilmektedir. Ancak bu listeler sınırlayıcı olmayıp, açıklayıcı niteliktedir. Bu listeler dışındaki yatırım indirimi talepleri kanunda öngörülen usullere göre incelenerek karara bağlanmaktadır. Bu teşvik uygulamasının esas itibariyle proje bazında yapıldığını göstermektedir.

Yatırımların sektörel dağılımında, sanayileşmenin sağlanması, özellikle, imalat sanayinin geliştirilmesi ve imalat sanayinin içerisinde de yatırım mallarının üretilmesinin teşviki esas alınmıştır.

Tablo: III'ten de izlenebileceği gibi, yatırım indiriminden en çok yararlanan kesim imalat sanayiidir, imalat sanayiinin 1975 yılı itibariyle düşme göstermesi, bu yıl 9.206 milyon lira tutan boru hattı yatırımının hizmetler kesimi içinde yer almasındandır (19). Dolayısıyla bu yıl hizmetlerin nisbî payı yüksek, imalat sanayiinin nisbî payı ise daha düşük olmuştur.

Diğer taraftan imalat sanayi içinde de yatırım indiriminden en çok yararlanan faaliyet kolları dokuma ve giyim sanayii ile kimya sanayii, gıda sanayii, inşaat malzemesi sanayii (özellikle çimento) olmuştur (20).

19) Bakınız, D.P.T., 1977 yılı programı, s., 385.

20) D.P.T., a.g.p. s., 385.

TABLO: III
TEŞVİK BELGESİ ALAN PROJELERİN SEKTÖREL DAĞILIMI
(% OLARAK)

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1963-1971	0.2	6.1	84.5	3.0	6.2	100.0
1972	0.1	5.1	89.0	0.6	5.2	100.0
1973	1.2	3.7	87.3	—	7.8	100.0
1974	1.0	0.8	93.6	—	4.6	100.0
1975	3.0	1.2	66.2	0.4	29.2	100.0

Kaynak: Ek Tablo: II'den hesaplanmıştır.

c. Yatırım İndirimi ve Yatırımların Bölgesel Dağılımı:

Yatırım indirimi yatırımların gelişmemiş bölge ve illere dağılımını sağlayamamıştır. Geri kalmış bölgelere daha yüksek indirim nisbeti tanınmasına rağmen, bu bölgelere yatırım talebi çok sınırlı olmuştur. Tablo: IV'ten görüldüğü gibi, Doğu, Güneydoğu, İç Anadolu ve Karadeniz bölgelerine yapılan yatırımlar, toplam yatırımlar içerisinde çok önemsiz nisbette kalmıştır.

TABLO: IV
YATIRIMLAR İÇİN VERİLEN TEŞVİK BELGELERİNİN
BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI (% OLARAK)

	1963-1966	1972	1973	1974	1975
Marmara B.	50.1	36.4	40.7	24.6	29.4
Karadeniz B.	0.2	3.2	5.4	5.8	8.0
Doğu Anadolu B.	0.3	4.9	1.3	2.7	3.5
G. D. Anadolu B.	0.1	3.7	1.8	1.5	23.2
Akdeniz	14.5	24.3	19.3	12.8	13.2
Ege Bölgesi	30.6	16.5	8.9	37.0	7.5
İç Anadolu	4.6	10.0	12.8	15.6	15.2
Yeri tesbit edilmemiş	—	1.0	9.8	—	—
Toplam	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Kaynak: Ek Tablo: III'den hesaplanmıştır.

C. İHRACATTA VERGİ İADESİ :

1. İlgili Hükümler:

Türkiye'de 27.8.1963 tarih ve 261 sayılı «İhracatı Geliştirmek Amacı ile Vergilerle İlgili Olarak Hükümetçe Alınacak Tedbirlere Dair Kanun» ile ihracatta vergi iadesi uygulanmasına zemin hazırlanıyordu. Kanunun beşinci maddesi alınacak tedbirlerin kapsamını belirtmektedir. Buna göre, ürünlere ihraç imkânı sağlamak amacıyla, bunların ihraç fiyatları içerisinde yer alan vergi, resim, harç ve benzeri etkiler yapan diğer yükümlülükleri tamamen veya kısmen bertaraf etmeye Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.

İhracatta vergi iadesi, sözkonusu kanunun verdiği yetkiye, dayanarak, 5.12.1963 tarih ve 6/2453 sayılı kararname ile fiilen uygulamaya konuldu (21). Kararnameye ekli dört listenin ilkinde ihracatta iadeye konu teşkil edecek vergiler gösterilmiştir. Bu vergiler şunlardır:

— **Vasıtalı Vergiler:** Dahilde alınanlar, ithalde alınanlar, hizmet vergileri.

— **Resimler, harçlar, belediye hisseleri.**

İki sayılı listede ise, ihracatta vergi iadesinden faydalanan ürünler ve iade edilecek vergi, resim ve harç miktar ve oranları gösterilmekte idi. Bu listedeki ürünler sadece mensucat sektörüne ait idi ve spesifik esasa göre iadesi yapılmakta idi.

Bilahare bu kararname yürürlükten kaldırılmış ve yerine 8.5.1964 tarih ve 6/3071 sayılı kararname getirilmiştir.

21) Gerek 201 Sayılı Kanun ve gerekse ihracatta vergi iadesini öngören diğer kanun ve kararnamelerle ilgili olarak şu yayına bakılabilir: İGEME, İhracatta Vergi İadeleri, Ocak, 1964.

Bu kararname ile, önceki spesifik esas ancak gerekli durumda muhafaza ediliyor, yerine Ad-Valorem tarife esası getiriliyordu. Daha sonra 1967'de ve 1970'deki kararnameler ile vergi iade sistemine bazı yenilikler getirildi. En önemlisi çok değişik oranlarda ifade edilen oranların birleştirilmesi ve % 30, % 25, % 15 ve % 5 şeklinde 4 oran haline getirilmesidir. Diğer bir yenilik ise bir milyon dolar üzerindeki ihracatlarda bu oranların % 10 ilâvesiyle iadesidir.

2. İhracatta Vergi İadesi Uygulaması:

İhracatta vergi iadesi, birçok ülkede uygulanmakta olan bir tedbirdir. İhraç ürünlerinin uluslararası piyasalarda rekabet gücünü artırıcı etkiye sahiptir.

Türkiye'de halen ihracatta vergi iadesi belirli mallara götürü iade oranları uygulanmak suretiyle yapılmaktadır. Dolayısıyla vergi iadesi ile vergi yükü arasında doğrudan doğruya bir ilişki yoktur. İhracatta vergi iadesinde yapılan vergi iadesi, mal üzerindeki gerçek vergi yükünü aşarsa, aradaki fark bir sübvansiyon niteliğinde olacaktır (22).

Vergi iadesinin uygulanacağı mallarla ilgili listede değişiklik yapma yetkisi önce ilgili Bakanlık ve özel sektör kuruluşlarının temsilcilerinden kurulan ihracatta Vergi İadesi Komisyonuna, daha sonra Başbakanlığa bağlı yatırımları ve İhracatı Geliştirme ve Teşvik Bürosuna verildi. Daha sonra ise bu yetki Dış Ekonomik İlişkiler Bakanlığına bağlı Teşvik ve Uygulama Genel Müdürlüğüne, adı geçen bakanlığın kaldırılmasından sonra ise Ticaret Bakanlığına verildi.

İhracatta vergi iadesinin ihracatın gelişmesi üzerindeki etkisi nasıl olmuştur? Bu soruya da kesin cevap vermek mümkün değildir. Çünkü ihracatı etkileyen, ihraç ürünlerin maliyeti ve bunların kalitesi ile yurdiçi talep durumu, piyasa şartları gibi

22) Sevim Görgün, «İktisadî Gelişme Ve Türk Vergi Sistemi» Türkiye'nin İktisadî Gelişme Meseleleri, cilt I, Sermet Matbaası, İstanbul, 1971.

diğer birçok faktör mevcuttur. Bununla beraber ihracatta vergi iadesinin uygulandığı dönemde ihracatın gelişme ve bileşiminde meydana gelen değişmelerden bazı sonuçlar çıkarılabilir.

TABLO: V

1960-1977 İHRACATIN SEYRİ (DOLAR DEĞERİ OLARAK)

Yıllar	İndeks	Değişme
1960	100.0	100.0
1962	108.1	108.1
1962	181.9	108.9
1963	114.8	96.6
1964	128.1	111.6
1965	144.6	112.9
1966	152.8	105.7
1967	163.0	106.7
1968	154.7	94.9
1969	167.4	108.3
1970	183.7	109.7
1971	211.0	114.9
1972	275.9	130.9
1973	410.7	148.8
1974	478.1	116.4
1975	436.9	91.4
1976	611.2	139.9
1977	546.6	89.4

Kaynak: Ek Tablo: IV'den hesaplanmıştır.

Tablo: V'de ihracatın dolar değeri itibariyle trendi verilmektedir. Bu tablo'da ihracatta vergi iadesinin uygulamaya konulduğu ilk yıllarda önemli bir sıçrama yoktur. Çok az da olsa 1965 yılında görülen sıçramanın ise vergi iadesinden geldiği söylenemez. Çünkü bu yıllarda vergi iadesinden yararlanan ihracat, toplam ihracat içerisinde çok küçük bir yer işgal ediyor-

du. Meselâ bu oran 1964-1968 arasında % 5 civarında seyretmiştir. Bu durum tablo: VI'da görülmektedir. Yine bu tablodan vergi iadesinden faydalanan ihracatın ancak 1969'da bir sıçrama, yaptığını görmekteyiz. Ancak buna rağmen aynı yıl itibariyle toplam ihracatta çok önemli bir artış yoktur. 1971'de görülen artış ise, 1970 devalüasyonu dolayısıyledir.

Ihracatta vergi iadesi uygulaması, ilk yıllarda dar tutulduğu halde, 1969'dan sonra, toplam ihracat içinde artmış ve meselâ 1973'te % 40'a kadar yükselmiştir. Buna paralel olarak, ilk yıllarda sadece mensucat sanayi için vergi iadesi yapılmakta iken, sonra bu çerçeveye genişletilmiştir.

Baştan beri teşvik gören dokuma ve giyim sanayiinin ihracata yönelmesinde vergi iadesinin önemli rolü olmuştur. Meselâ bu faaliyet kolunda, 1969 yılına kadar yeterli vergi iade oranı olmadığından ihracatı gerçekleştirilemeyen pamuk ipliklerindeki vergi iadesinin dozu artırıldığı için bu yıldan sonra ihracatında önemli gelişme olmuştur (23).

Dokuma ve giyim sanayi, toplam ihracat ve sanayi malları ihracatı içinde, vergi iadesi olan en önemli faaliyet dalıdır. Bu faaliyet dalı, toplam vergi iadesinin, 1935'de % 33,5, 1971 de % 23,2 ve 1975'te % 35,9'unu almıştır.

Ihracatta vergi iadesinin ihracatın yapısındaki değişme üzerinde de bir etkisi olduğu söylenebilir. Tablo: VII'den de görüleceği gibi, ihracat içerisinde geleneksel ihracat ürünlerinin yer aldığı tarım kesiminin payı düşmekte, sanayi kesiminin payı ise artmaktadır. Ancak bu durum aynı zamanda ülkenin sektörel yapısındaki temel değişimin bir yansımasıdır.

23) DPT, 1971 Yılı Programı, s., 716.

TABLO: VI

IHRACATTA VERGİ İADESİ

(CARI FİYATLARLA, MİLYON TL.)

Yıllar	Toplam İhracat	Vergi İadesinden Faydalanılan İhracat	Toplam (1) İhracata Oranı (%)	Yapılan Vergi İadesi	İade Oranı (%)
1964	3.696.9	103.6	2.8	12.1	11.7
1965	4.173.6	303.4	7.3	29.3	9.7
1966	4.414.6	219.7	5.0	27.5	12.5
1967	4.701.0	253.0	5.4	24.9	9.8
1968	4.467.3	247.8	5.5	57.8	23.3
1969	4.801.5	1.426.5	29.7	208.3	14.6
1970	6.408.5	1.732.8	27.0	289.6	16.7
1971	9.090.9	1.824.8	20.1	385.3	21.1
1972	11.805.8	3.209.7	27.2	718.9	22.4
1973	18.037.4	7.329.8	40.6	1.052.9	14.3
1974	21.197.3	6.479.3	30.6	919.5	14.2
1975	20.075.0	7.401.6	36.9	1.382.8	18.6
1976	30.775.5	14.433.9	46.9	3.117.5	21.0
1977	55.360.0	16.563.0	30.0	3.448.6	20.0
1978		19.734.1	35.6	2.938.3	14.0

Kaynak: 1964-1967 ve 1970-1971 yılları: TÜSİAD, İhracatta Vergi İadesi, Yayın No: 74-12-8, İstanbul, 1974, s., 15-19 Tablo: 9.
 (Oranlar Hesaplanarak) 1968-1969 yılları: DPT, 1971 Yılı Programı, s; 711, Tablo: 473 1975-1978 yılları: ANKA, Günlük Ekonomik Bülten, Ocak 7, 1980, Sayfa: 3.

(1) Vergi İadesinden Faydalanılan İhracatın Toplam İhracata Oranı.

TABLO: VII

IHRACATIN BİLEŞİMİ (% OLARAK)

Yıllar	Tarım ve Hayvancılık Sektörü	Sanayi Sektörü	Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörü	Toplam
1960	74.2	19.6	6.2	100.0
1961	79.1	15.6	5.3	100.0
1962	77.7	18.0	4.3	100.0
1963	77.2	19.9	2.9	100.0
1964	75.8	20.5	3.7	100.0
1965	76.0	19.7	4.3	100.0
1966	77.3	18.0	4.7	100.0
1967	80.5	15.5	4.0	100.0
1968	81.5	13.2	5.3	100.0
1969	75.0	18.5	6.5	100.0
1970	73.5	17.0	7.5	100.0
1971	72.6	21.9	5.5	100.0
1972	68.6	27.4	4.0	100.0
1973	63.2	33.7	3.1	100.0
1974	55.6	39.2	5.2	100.0
1975	56.6	35.9	7.5	100.0
1976	64.0	30.4	5.6	100.0
1977	59.4	33.4	7.2	100.0

Kaynak: Ek Tablo: IV.

ii — SONUÇ VE DEĞERLEME :

1. Teşvik tedbirleri ile ilgili yorum ve değerlendirme yaparken önceden iki noktanın gözönünde tutulmasında yarar vardır :

— Bu tedbirler piyasa ekonomisine dayalı ekonomik sisteme sahip ülkelerde bir iktisat politikası aracıdır ve bütün tartışmalara rağmen uygulanmaktadırlar. Esasen bu tedbirlerle ilgili tartışmalar ekonomik sistem tercihinin kadar uzatılabilir. Bunun için de değerlendirme yaparken, iktisadî sistem ve siyasal tercih'i veri olarak kabul etmek gerekir. Diğer bir ifade ile bu tedbirlerin etkilerini siyasal tercihle zaten belirlenmiş bir piyasa ekonomisi modeli içinde ele alınıp tartışılması gerekir.

— Diğer nokta ise, adı geçen tedbirlerin de diğer iktisat politikası araçları gibi tek başına etkilerinin sınırlı olmasıdır. Ancak diğer politika araçları ile beraber uyumlu olarak kullanılırsa, bir etkisi söz konusu olur. Bu bakımdan bu tedbirlerin etkinliğini değerlendirirken ölçülü ve ihtiyatlı olmak ve bazı sorunları ancak belirli sınırlar içerisinde çözebileceğini bilmek lâzımdır.

2. Teşvik tedbirleri ile ilgili birçok eleştiri yapılmaktadır. Bu eleştirilerin başında vergi teşvik tedbirleri sisteminin bütünü için yapılan ve bu tedbirlerin maliyetlerinin çok yüksek olduğu konusu gelmektedir. Bu maliyetler, hazinenin vergi kaybı, vergi adaletini bozması ve idarî maliyetler şeklinde ortaya çıkmaktadır.

— Gerçekten de vergi teşvik tedbirleri devlet gelirlerinde bir azalmaya yol açar. Üstelik eğer devlet tarafından vergi olarak alınmaktan vazgeçilen fonlar, teşvik fonksiyonunu yerine getirmekte etkin değilse, maliyet daha da yükselir. Dolayısıyla tedbirlerin uygulanması ekonomi açısından kaynak israfına yolaçabilir.

Bu meselenin teorik çözümü için teşvik tedbirlerinin toplam maliyeti ile, sebep oldukları yatırım artışı veya ihracat artışı gibi değerler arasında bir ilişki kurmak gerekir. Sağladığı toplam faydanın, sebep olduğu toplam maliyete eşit olduğu

noktaya kadar bu tedbirlerin uygulanmasına devam etmek gerekir. Bu noktaya tedbirlerin etkinlik sınırı da diyebiliriz. Gerçekten mesele böyle olsaydı, çözümünde kendiliğinden çıkacağı açıktı. Ancak teşvik tedbirlerinin maliyetini tahmin etmek güçtür, fakat faydalarını tahmin etmek imkânsız denecek kadar zordur. Çünkü bu faydalar arasında teşvikten doğan yatırım atmosferi vb. gibi psikolojik faydalarda yer almaktadır.

Esasen, teşvik tedbirlerinin devlet gelirlerinde yol açtığı kayıp, yine bu tedbirlerin etkin kullanılması ile uzun dönemde telafi edilebilir. Çünkü bu tedbirler sonucu yatırımların artması ve ihracatın gelişmesi ile gelir artışları meydana çıkar.

— Vergi teşvik tedbirlerinin vergi adaletini bozucu etkisi de bir maliyet unsurudur. Bu etki iki yönlüdür. Birisi tedbirlerin yüksek gelir gruplarına hitabetmesi, diğeri de devletin azalan geliri dolayısıyla, düşük gelir grupları üzerindeki vergi yükünü artırmasıdır.

Ancak yatırımların geri kalmış bölgelere yapılmasını teşvik etme ve halka açık şirketlere teşvikte öncelik sağlanması gibi amaçları, teşvik tedbirlerinin bu olumsuz yönünü kısmen telafi etmektedir.

— Nihayet özellikle proje bazında yapılan ve takdire dayanan teşvikler oldukça önemli nitelik ve nicelikte personel ve diğer idarî maliyet yüklemektedir.

3. Yatırım İndirimi ve ihracatta vergi iadesinin Türkiye'de uygulaması ile ilgili olarakta birçok sorunlar bulunmaktadır.

— Türkiye'de yatırım indiriminin dozu düşüktür. Yatırımcı için önemli bir gelir sağlamamaktadır. Esasen bu husus çeşitli programlarda da belirtilmektedir. Keza bu münasebetle de Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilen 933 sayılı kanun ile iade oranı yüzde 80'e çıkarılmış idi. Yatırım indiriminin dozu- nu artırmayı gerekli kılan, yatırımı etkileyen diğer birçok faktörün bulunması ve bunlardan birçoğunun etki derecelerinin yüksek olmasıdır. Gerçekten Türkiye'de Sermaye piyasasının gelişmemiş olması, kredi bulmaktaki güçlükler, dış ticarete ortaya çıkan tıkanıklıklar, iç üretimin yetersizliğinden doğan yatı-

rim malı kılığı, gerekli altyapı yatırımlarının yapılmamış olması, iktisadî istikrarsızlık gibi faktörler yatırımları olumsuz yönde etkilemektedir. Bütün faktörlerin yatırımlar üzerinde meydana getirdiği olumsuz etkileri gidermek mümkün değilse de, kısmen telafi için yüksek dozda bir indirim gerekli olmaktadır. Yatırımlarda vergi iadesinin yüksek dozda olmasını gerekli kılan bir diğer faktörde, vergi denetiminin yetersizliğidir. Çünkü vergi iadeleri, vergi kaçakçılığı dolayısıyla gayri meşru olarak sağlanan miktarın üstünde bir imkân sağlarsa ancak etkili olabilir.

— Yatırım indiriminin uygulanması için yatırımın kâr getiren bir yatırım olması lâzımdır. Ancak kâr sağlarsa, yatırımın başlangıç maliyetinin bir kısmı vergi matrahından indirilebilir. Bu durum ise yatırım indiriminin etkinliğini azaltmaktadır. Diğer taraftan ise yüksek kâr sağlayan işletmeler lehine bir ayırım yapmaktadır.

— Türkiye’de ihracatta vergi iadesine tabi malların kapsamı giderek genişlemektedir. Bu bakımdan da sistemin yönlendirici etkisinin giderek kaybolduğu yolunda itirazlar gelmektedir. Gerçekten de teşvik tedbirlerinin kapsamının genişlemesi ile yönlendirici fonksiyonları azalır. Ancak ülkemizde vergi iadesine giren malların toplam ihracat içindeki oranı yüzde elli civarındadır. Aynı zamanda mal grupları itibarıyla yapılan iade oranları da farklıdır. Bunun içinde sistemin selektif niteliğini koruduğu söylenebilir. Ayrıca bunda yarar da vardır. Çünkü artık, iç üretim, iç ve dış talep yönünden birçok sorunu olan geleneksel ihraç ürünleri ile darboğazının aşılmıyacağı anlaşılmıştır.

— Ihracatta vergi iadesine dışarıdan da tepkiler gelmektedir. Batı Avrupada vergi iadesi yerine ihraç malları üzerindeki katma değer vergisi kaldırılmaktadır. Türkiye’de ise iade ile vergi yükü arasında direkt bir ilişki kurmak zordur. Buna rağmen Ortak Pazar ülkelerinden, tekstil ve konfeksiyon konusunda gelmiş bulunan tepkilerin temelinde başka nedenler yatmaktadır. Bu ülkeler sözkonusu sektörü uzun süre geliştirmekte olan ülkelere yakışır geleneksel bir sektör olarak görmüşlerdir. Ancak 1970’lerde özellikle Ortak Pazar ülkelerinde, bu sektörde önemli istihdam sorunlarının ortaya çıkması dikkatleri bu sektöre çevirmiştir.

EK TABLO: I

YATIRIMLAR

[1948 Fiyatları ile — Milyon TL.]

Yıllar	Özel Yatırımlar	Kamu Yatırımları	Toplam Yatırımlar
1955	1260	925	2185
1956	1074	940	2014
1957	1087	1032	2119
1958	1211	905	2116
1959	1189	1013	2202
1960	1223	1222	2445
1961	1295	1234	2529
1962	1480	1220	2700
1963	1404	1422	2826
1964	1317	1591	2908
1965	1302	1678	2998
1966	1681	1961	3642
1967	1742	2132	3874
1968	1854	2541	4395
1969	2081	2594	4675
1970	2578	2729	5307
1971	2500	2544	5044
1972	2691	3099	5790
1973	3586	3173	6759
1974	3975	3672	7647
1975	4680	4758	9438
1976	5212	5542	10754
1977	5456	6443	11899

Kaynak: 1955-1972, D.İ.E., Yayın No: 692, 1973-1977, Maliye Bakanlığı, Yıllık Ekonomik Rapor, 1978, Ankara, 1979.

EK TABLO: II

TEŞVİK BELGESİ ALAN PROJELERİN SEKTÖREL DAĞILIMI

(Toplam Yatırım Olarak — Milyon TL.)

Yıllar	Tarım	Madencilik	İmalat	Enerji	Hizmetler	Toplam
1963-1971	34	862	12.016	433	864	14.244
1972	34	1.419	24.738	171	1.431	27.792
1973	524	1.675	39.011	—	3.504	44.714
1974	395	930	37.574	—	1.842	40.141
1975	1.349	559	30.120	205	13.286	45.519

Kaynak: 1963-1971: Cem Alper «Teşvik Edici Vergi Politikası Olarak Yatırım İndirimi Ve Türkiye'de Uygulaması» A.I.T.I.A. Dergisi, Cilt IV, 1973, Sayı: 2, s., 39 Tablo: IV-7. 1972-1975: DPT, 1977 yılı programı, s., 385 Tablo: 259.

EK TABLO: III

YATIRIMLAR İÇİN VERİLEN TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGELERE GÖRE DAĞILIMI (MİLYON TL.)

	1963-1966	1972	1973	1974	1975
Marmara B.	854	10.107	18.215	9.872	13.378
Karadeniz	3	880	2.045	2.316	3.638
Doğu Anadolu	6	1.361	572	1.077	1.581
G. D. Anadolu	2	1.030	822	601	10.564
Akdeniz	247	6.756	8.629	5.142	6.018
Ege	522	4.596	3.947	14.870	3.416
İç Anadolu	78	2.787	5.718	6.263	6.924
Yeri tesbit edilmemiş	—	275	4.394	—	—
Toplam	1.705	27.792	44.714	40.141	45.519

Kaynak: 1962-1966: Cem Alper a.g.m. s., 33. 1972-1975: DPT, 1977 Yılı Programı, s. 386 Tablo: 260.

EK TABLO: IV**IHRACATIN BİLEŞİMİ (Milyon dolar)**

Yıllar	Tarım ve Hayvancılık Sektörü	Sanayi Sektörü	Madencilik ve Taşocakçılığı Sektörü	Toplam İhracat
1960	238.0	63.0	19.7	320.7
1961	274.1	54.0	18.6	346.7
1962	296.1	68.6	16.5	381.2
1963	284.2	73.3	10.6	368.1
1964	311.5	84.4	14.9	410.8
1965	351.9	90.8	21.0	463.7
1966	379.0	88.0	23.0	490.0
1967	420.7	81.2	20.8	522.7
1968	405.0	65.0	26.0	496.0
1969	403.0	99.0	35.0	537.0
1970	433.0	100.0	46.0	589.0
1971	491.2	184.4	37.0	767.6
1972	607.4	242.5	35.1	885.0
1973	832.0	443.4	41.7	1.317.1
1974	852.0	601.3	49.0	1.533.2
1975	792.6	502.9	105.6	1.401.1
1976	1.254.4	595.8	110.0	1.960.2
1977	1.041.4	585.8	125.8	1.753.0

Kaynak: DPT, Yıllık Programlarından derlenmiştir, (1960-1962 : 1964 Yılı Programı, s. 310; 1963:1966 P. S., 243, 1964-1965; 1967 P. S., 20; 1966:1968 P. S., 62; 1967:1969 P. S., 42; 1968-1969; 1971 P. s., 33; 1970:1972 P. s., 27; 1971-1973 P. S., 28; 1972-1974 P. S. 48; 1973-1975 P. S., 71; 1974-1975; 1977 P. S., 51; 1976-1977-2978 P. S., 53.

BİBLİYOGRAFYA

- 1 — Cem Alper, «Teşvik Edici Vergi Politikası olarak Yatırım İndirimi ve Türkiye'de Uygulaması», *A.İ.T.İ.A. Dergisi*, Cilt IV, 1973, sayı: 2.
- 2 — Bülent Çaycık, *Vergi Sistemimizde Koruma ve Teşvik Esasları*, İ.Ü. İktisat Fakültesi, Maliye Enstitüsü Yayın No: 38, İstanbul, 1968.
- 3 — Pierre Fontaneau, *Fiscalite et Investissement*, Presse Universitaires de France, Paris 1972.
- 4 — Sevim Görgün, «İktisadi Gelişme ve Türk Vergi Sistemi», *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Meseteleri*, Cilt I, Sermet Matbaası, İstanbul 1971.
- 5 — Mehmet Haskırış, «Gelir ve Kurumlar Vergilerinde Yatırım İndirimi», *Maliye Enstitüsü Konferansları*, İ.Ü. İktisat Fakültesi Yayın No: 231, 17. seri, İstanbul, 1968.
- 6 — Erhan Işıl, «Teşvik Tedbirleri», *İstanbul Sanayi Odası Dergisi*, Sayı: 89, İstanbul, 1973.
- 7 — Gülten ve Haydar Kazgan, «İktisat Politikası Tedbiri olarak Yatırım İndirimi», *İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası*, İstanbul, 1962.
- 8 — Maurice Lauré, *Traité de Politique Fiscale*, Paris, 1956.
- 9 — Arif Nemli, *Teşvik Edici Vergi Politikası*, Basılmamış Doçentlik Tezi, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, İstanbul, 1969.
- 10 — J. C. Séché, «Les Mesures d'encouragement à l'exportation», *Revue de Science Financières* Tome: LIV, Paris, 1962.
- 11 — İsmail Türk, «Cumhuriyet Döneminde Teşvik Tedbirleri ve Geleceği», *Türkiye'de Sanayileşme ve Sorunları Semineri*, SBF yayını No: 382, Ankara 1974.
- 12 — Özhan Uluatam, *Vergilerin Yatırımlar Üzerindeki Etkisi ve Yatırımları Teşvik Edici Vergi Politikası*, Doçentlik Tezi, Ankara 1969.
- 14 — İGEME, *İhracatta Vergi İadeleri*, Ocak, 1964.
- 15 — Maliye Bakanlığı, *Yıllık Ekonomik Rapor 1978*, Ankara, 1979.
- 16 — TÜSİAD, *İhracatta Vergi İadesi*, Yayın No: 74-12-8, İstanbul, 1974.